

"ÄR DET RÄTT ATT DÖDA?"

En föreläsning med Torbjörn Tännsjö

December 2004

Karlstad Universitet

Torbjörn Tännsjö är professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet. Hans föreläsning har rubriken "Är det rätt att döda?". Den ingår i en föreläsningsserie, Core Curriculum, på Karlstad universitet hösten 2004.

Bakgrunden till Torbjörn Tännsjös intresse för den här frågeställningen har personligt ursprung. På gymnasiet hade han en radikal pacifistisk hållning som gjorde att han hotades av fängelse när han inte ville göra lumpen. På samma gång fick hans pappa levercancer låg för döden. Dödshjälp var på den tiden uteslutet men det ville han ha när smärtorna blev out-
härldiga. Det var inte bara

personligt svårt att utstå det här för Torbjörn Tännsjö utan även intellektuellt. Han hotades av fängelse om han inte gjorde lumpen och lärde sig döda. På samma gång låg hans far för döden under svåra plågor utan att kunna få hjälp att dö trots att han uttryckligen ville det. Det här dilemmat gjorde att Torbjörn Tännsjö började läsa praktisk filosofi efter gymnasiet. Frågor kring dödande är fortfarande intressanta för honom.

Föreläsningen bygger på Torbjörn Tännsjös bok som är under produktion. Titeln på boken är "Du skall understundom dräpa". Den handlar om moraliska förhållningssätt till att döda eller inte döda. Tre viktiga

förhållningssätt i den frågan är grunden i föreläsningen.

Det här är de tre utgångspunkterna anser Torbjörn Tännsjö är viktiga. I boken tar han upp olika kontroversiella konkreta situationer. Han vill att publiken ska känna efter och hitta sin egen inställning till varför man ska döda eller inte. Han vill mana till eftertanke. Det går inte att till exempel förhålla sig till abort på ett sätt och till dödsstraff på ett annat och till krig på ett tredje.

Det första fallet handlar om en kvinna som är förföljd av sin före detta man. Han trakasserar henne och hotar henne ständigt och hon får inget stöd från

samhället. Till slut söker hon upp mannen och dödar honom. Sedan anmäler hon vad hon gjort hos polisen. Frågan som följer är om detta är ett moraliskt försvarbart mord?

Enligt tesen att livet är heligt måste man svara nej på frågan för han är ju ingen mördare och då är det inte moraliskt försvarbart att mörda honom. Enligt tanken med rätt till det egna livet är det inte rätt att döda i kvinnans fall. Självförsvar hade varit rätt men hon har sökt upp mannen och dödat honom så frågan om självförsvar är inte helt självklar.

Det är inte enkelt när man ska skaffa sig en uppfattning om rätt och fel. Torbjörn Tännsjö hävdar att man först bör känna efter vad som känns mest rätt intuitivt. Sedan går man vetenskapligt till väga och testar sin hypotes för att se om den håller från fall till fall. När man till sist finner sitt förhållningssätt har man funnit något som kan kallas ett reflektivt eqvilibrium. En reflektiv jämvikt. Uppnår man det överensstämmer de intuitiva uppfattningarna man har med de principiella slutsatserna man kommit fram till intellektuellt sett. Var och en av oss har ett eget svar. Ska man fråga vad som är rätt och fel generellt sett för oss alla blir det en annan diskussion. Inom moralfilosofi måste man förhålla sig till tankeexempel för att verkligheten är för rik på komplikationer. Det blir för snårigt att ta ett verkligt fall för då

måste hänsyn tas till varje liten detalj som kan påverka en människas handlande när man ska avgöra om hon gjort rätt eller fel.

Enligt den pragmatiska hållningen kan det vara rätt att mörda mannen i det här fallet. Konsekvenserna av dödandet blev bra. Kanske kunde kvinnan skaffa ännu ett barn med en ny man när hennes plågoande är försvunnet. Då får det mycket bra konsekvenser att döda mannen. Han verkade inte ha något kul liv ändå eftersom han levde för att göra livet surt för kvinnan. Kvinnan skall ändå ha ett straff, tycker Torbjörn Tännsjö.

Nästa exempel på moraliskt dilemma gäller en grupp människor som störtar med sitt plan på en öde ö. Där finns ingen mat och de bestämmer sig för att dra lott om vilka i gruppen som ska bli mat åt de andra. På det viset överlever hälften av dem. Några i gruppen anser att livet är heligt och vill inte vara med i lotteriet. De är katoliker. Det respekteras av de andra. När de blir räddade har hälften av dem överlevt. De som inte ville vara med i lotteriet har också dött och dem har de begravt, ingen åt dem när de dog.

Enligt teorin om att livet är heligt har de gjort fel när de dödade. Ska man hårdra det så ska de som blev räddade straffas för att de dödat. Enligt tanken att man har rätt till sitt liv är det inget som helst pro-

blem med dödandet. Inte så länge man inte åt upp de som var katoliker och respekterade deras vilja att inte bli uppätta. Ser man i stället på situationen med de pragmatiska ögonen blir det rätt att döda för att överleva eftersom konsekvenserna av det blev bättre än om de inte gjort det. Men till det här synsättet kan man lägga till att katolikerna också hade ätits. Man hade respekterat att de inte ville vara med i lotteriet. Men när de väl svultit ihjäl blev nyttan större med att äta upp dem än att begrava dem. Fler i gruppen kunde överleva på det sättet.

Det finns en engelsk filosof som lekt med tanken på hur det skulle vara att ha ett transplantationslotteri där alla får vara med. Med organ från en person kan man rädda flera liv. Så fort det behövs organ som inte finns att få tag i någonstans drar man en lott. Den som lotten faller på får i det läget lämna alla sina organ, det vill säga ge sitt liv. Är vi med i ett sådant lotteri ökar överlevnadschansen eftersom det alltid skulle finnas organ i så fall vilket skulle ge mycket goda konsekvenser.

Nästa fallfråga handlar om det är rätt att ta sitt liv. Nej säger anhängare av att livet är heligt. Det är aldrig rätt att ta sitt liv. Vi har fått våra liv som gåvor att förvalta. Enligt dem som tycker att man har rätt till sitt liv står det en fritt att göra vad man vill i det här fallet. Vill jag kontrak-

tera någon att döda mig så gör jag det. Jag äger mitt eget liv. Jag kan sälja mina organ och sedan låta någon döda mig när de behövs.

Generellt kan man inte säga att man har rätt att ta sitt liv när det känns lite tungt. Det måste också bedömas vilken inverkan det skulle ha i andra människors liv. I Torbjörn Tännsjös pappas fall hade det varit befogat om han fått ta sitt liv. I Sverige är det lagligt att ta sitt liv och det är tillåtet att hjälpa någon att ta sitt liv så länge man inte med egen hand dödar någon. Men om någon inom sjukvården gör det förlorar de sin legitimation för det strider mot deras yrkesetik. Däremot kan inte en läkare dömas i ett brottmål för hjälp till självmord.

IHolland får läkare döda patienten om denne själv vill det. Men det måste finnas fler än ett läkarutlåtande som säger att tillståndet är obotligt i så fall. Det behöver inte vara ett dödligt tillstånd men obotligt. Om man utgår från idén om att man har rätten till sitt liv är det helt rätt. Ber någon om att bli dödad är det tillåtet att döda den personen. I USA finns en spänning mellan rätten till sitt eget liv och idén att livet är heligt. Den amerikanska konstitutionen säger självklart att man äger rätten till sitt liv medan den konservativa kristna högern ser livet som heligt och är emot aborter.

Ur en pragmatisk synvinkel blir det inte fullt

så enkelt. Även om konsekvenserna blivit bra om Torbjörn Tännsjös pappa hade fått dö betyder det inte att en lagstiftning som tillåter det automatiskt får positiva konsekvenser. Om det finns en risk att kriterierna vidgas så att man börjar döda alltför lättvindigt skapar det otrygghet. Men det kan också skapa mer trygghet med den kunskap som kan samlas om vad som händer när människor dör. I Sverige har vi inte alls samma förutsättningar att forska kring dödsögonblicket som de har i Holland. Det är en svår fråga och svåra frågor ska inte ha enkla lösningar.

Torbjörns nästa fall gäller aborter. Här resonerar de som anser att livet är heligt att abortörer är mördare. I USA dödas läkare som utför aborter med utgångspunkt från att dessa gör sig skyldiga till mord på ett oskyldigt liv, ett foster. För dem som anser att man har rätt till sitt eget liv blir problemet när livet egentligen börjar. Torbjörn Tännsjö anser att livet börjar i konceptionsögonblicket när spermien möter ägget. Men han anser också att den biologiska förklaringen när ett liv börjar inte automatiskt ger det rätten till sitt egna liv. Ett krav är att man ska vara ett moraliskt subjekt, det vill säga en person som kan uppfatta sig själv och sin omvärld och ingå avtal. Men det blir problem om man sätter gränsen där. Då kan man tillåta abort och till och med att döda spädbarn för de kan inte

heller helt klart uppfatta sig själva. Men där går normalt gränsen. Spädbarn dödar man inte lika lätt som ett foster.

Den pragmatiska synen skapar också problem. Visst finns det många positiva konsekvenser av att tillåta abort men den människa man tar bort hade kunnat leva ett bra liv. Kanske hade han eller hon blivit lycklig och det förstör man vid abort. Den avgörande frågan är om ett foster har rätten till sitt liv eller kanske ännu inte har fått den.

Helt enkel är inte frågan om det är rätt att döda eller inte, oavsett vilken situation det gäller. Det finns helt enkelt inte något enhetligt svar på den frågan tycker jag. Svaret beror på vilken hållning man intar i förhållande till vad som känns rätt och fel i varje situation tror jag. Torbjörn Tännsjö ville att vi skulle ha klart för oss var vi stod innan vi gick ut ur föreläsningssalen. För egen del kan jag bara konstatera att han fick mig att fundera men någon klar uppfattning har jag inte. Däremot har han fördjupat och förtydligat svåra frågeställningar kring det här ämnet. Det är engagerande och nyttigt att fundera på det här. Föreläsningen var intressant och jag hade kunnat lyssna mer. Kanske läser jag boken en vacker dag...

Text & Foto Cicci Wik